SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 3
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHDA INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI

Alijonova E'zozabonu Umid qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti 2-kurs talabasi
ezoza.alijonova1011@gmail.com

Annotatsiya
Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish jarayonida inson huquq va erkinliklarini ta'minlashning huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Sun'iy intellektning davlat boshqaruvi, sud-huquq tizimi, ta'lim, tibbiyot, iqtisodiyot va boshqa ijtimoiy sohalarga jadal kirib borishi yangi huquqiy munosabatlarning shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, shaxsga doir ma'lumotlarning himoyasi, shaxsiy hayot daxlsizligi, kamsitishga yo'l qo'ymaslik, qarorlar shaffofligi, inson nazorati hamda sun'iy intellektdan foydalanish oqibatlari uchun javobgarlik kabi masalalar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi, sun'iy intellektni rivojlantirish bo'yicha strategik hujjatlar hamda Toshkent davlat yuridik universitetida nashr etilgan zamonaviy ilmiy manbalar asosida mazkur masalalar tahlil qilinadi. Shuningdek, sun'iy intellektdan foydalanishda inson huquqlarini yanada samarali himoya qilish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar
sun'iy intellekt, inson huquqlari, shaxsga doir ma'lumotlar, shaxsiy hayot daxlsizligi, kamsitish, algoritm, shaffoflik, inson nazorati, huquqiy javobgarlik, raqamli huquqlar.

Аннотация: В данной статье анализируются правовые основы обеспечения прав и свобод человека в процессе использования технологий искусственного интеллекта. Стремительное внедрение искусственного интеллекта в государственное управление, судебно-правовую систему, образование, медицину, экономику и другие социальные сферы приводит к формированию новых правоотношений. В то же время особую актуальность приобретают вопросы защиты персональных данных, неприкосновенности частной жизни, недопущения

дискриминации, прозрачности принимаемых решений, человеческого контроля, а также ответственности за последствия использования искусственного интеллекта. В статье данные вопросы анализируются на основе действующего законодательства Республики Узбекистан, стратегических документов в сфере развития искусственного интеллекта, а также современных научных источников, опубликованных Ташкентским государственным юридическим университетом. Кроме того, предлагаются рекомендации по совершенствованию механизмов защиты прав человека при использовании технологий искусственного интеллекта.

Ключевые слова: искусственный интеллект, права человека, персональные данные, неприкосновенность частной жизни, дискриминация, алгоритм, прозрачность, человеческий контроль, юридическая ответственность, цифровые права.

Abstract: This article analyzes the legal foundations for ensuring human rights and freedoms in the use of artificial intelligence technologies. The rapid integration of artificial intelligence into public administration, the judicial and legal system, education, healthcare, the economy, and other social spheres is contributing to the emergence of new legal relations. At the same time, issues such as the protection of personal data, the right to privacy, prevention of discrimination, transparency of decision-making, human oversight, and liability for the consequences of using artificial intelligence are becoming increasingly important. The article examines these issues based on the current legislation of the Republic of Uzbekistan, strategic documents on the development of artificial intelligence, and contemporary scholarly sources published by Tashkent State University of Law. The article also puts forward proposals aimed at improving mechanisms for protecting human rights in the use of artificial intelligence technologies.

Keywords: artificial intelligence, human rights, personal data, privacy, discrimination, algorithm, transparency, human oversight, legal liability, digital rights.

Kirish

Sun’iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning mazmuniga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Bugungi kunda sun’iy intellektdan axborotni qayta ishlash, tahlil qilish, prognozlash, xizmatlar ko‘rsatish,

davlat boshqaruvi, tibbiyot, ta’lim, moliya va sud-huquq faoliyatida foydalanish imkoniyatlari kengayib bormoqda.

O‘zbekistonda ham sun’iy intellektni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son qarori bilan “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi” tasdiqlangan. Mazkur Strategiyada sun’iy intellektni rivojlantirishning huquqiy asoslarini shakllantirish, xalqaro tajribani o‘rganish, inson manfaatlari va huquqlarini himoya qilish hamda shaxsga doir ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Shu sababli sun’iy intellektni rivojlantirish masalasini faqat texnologik taraqqiyot nuqtayi nazaridan emas, balki inson huquqlarini ta’minlash va himoya qilish nuqtayi nazaridan ham o‘rganish zarur.

1. Sun’iy intellekt va inson huquqlari o‘rtasidagi huquqiy munosabatlar

Sun’iy intellekt tushunchasi O‘zbekistonning amaldagi axborotlashtirish qonunchiligida ham aks ettirilgan. Amaldagi huquqiy yondashuvga ko‘ra, sun’iy intellekt insonning bilim va ko‘nikmalariga taqlid qilish, mustaqil ravishda o‘rganish va yechimlarni izlash hamda muayyan vazifalarni bajarishda inson aqliy faoliyati natijalari bilan taqqoslanadigan natijalarni olish imkonini beruvchi texnologik yechimlar majmuini anglatadi.

Sun’iy intellektdan foydalanish inson uchun yangi imkoniyatlarni yaratishi bilan birga, huquqiy xavflarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Xususan, algoritmga noto‘g‘ri yoki biryoqlama ma’lumotlarning kiritilishi natijasida noto‘g‘ri xulosa chiqarilishi, shaxsga tegishli ma’lumotlardan noqonuniy foydalanilishi yoki inson manfaatlariga daxldor qarorlar yetarli darajadagi insoniy nazoratsiz qabul qilinishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, sun’iy intellektni huquqiy tartibga solishning asosiy maqsadi texnologik taraqqiyotni cheklash emas, balki undan foydalanish jarayonida insonning huquq va qonuniy manfaatlari ustuvorligini ta’minlashdan iborat bo‘lishi kerak.

2. Shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish

Sun’iy intellekt tizimlarining samarali ishlashi katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash bilan bog‘liq. Bunday ma’lumotlar tarkibida shaxsning ismi, aloqa ma’lumotlari,

biometrik ma’lumotlari, sog‘lig‘i, moliyaviy holati yoki boshqa shaxsiy ma’lumotlari mavjud bo‘lishi mumkin.

Shuning uchun sun’iy intellektdan foydalanishda shaxsga doir ma’lumotlarni qonuniy asosda yig‘ish, qayta ishlash, saqlash va uzatish muhim huquqiy talab hisoblanadi.

O‘zbekiston huquqiy amaliyotida shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish shaxsning shaxsiy nomulkiy huquqlaridan biri sifatida qaraladi. 2025-yil 24-noyabrdagi Oliy sud Plenumining 21-son qarorida ham shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish huquqi shaxsni to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki bilvosita aniqlash imkonini beradigan axborotni muhofaza qilishga qaratilgan shaxsiy nomulkiy huquq sifatida izohlangan.

Bundan tashqari, sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda shaxsga doir ma’lumotlarga qonunga xilof ravishda ishlov berish ma’muriy javobgarlikka sabab bo‘lishi mumkin.

Demak, sun’iy intellekt tizimini ishlab chiqish yoki undan foydalanishda ma’lumotlarning xavfsizligi texnik masala bo‘libgina qolmay, inson huquqlarini ta’minlashning muhim huquqiy kafolati ham hisoblanadi.

3. Sun’iy intellektdan foydalanishda kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik

Sun’iy intellekt tizimlarining qarorlari ularni o‘qitish uchun foydalanilgan ma’lumotlarga bevosita bog‘liq. Agar dastlabki ma’lumotlarda muayyan guruhga nisbatan nomutanosib yoki noto‘g‘ri qarashlar mavjud bo‘lsa, algoritmik natijalarda ham bunday muammo takrorlanishi mumkin.

Masalan, ishga qabul qilish, kredit ajratish, ta’limga saralash yoki boshqa xizmatlardan foydalanish jarayonlarida algoritmik tizimlardan foydalanilganda insonning jinsi, yoshi, ijtimoiy mavqei yoki boshqa belgilariga asossiz ravishda salbiy ta’sir ko‘rsatadigan qarorlar yuzaga kelmasligi lozim.

2026-yilda ishlab chiqilgan sun’iy intellektdan foydalanish etikasi bo‘yicha normativ hujjat loyihasida adolatlilik va kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik alohida tamoyil sifatida ko‘rsatilgan. Unda sun’iy intellekt texnologiyalarini ishlab chiqish va qo‘llashda shaxslarni jinsi, irqi, millati, tili, madaniyati, dini, e’tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, jismoniy holati yoki ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar kamsitmaslik nazarda tutilgan.

Bu yondashuv sun’iy intellektdan foydalanishda inson huquqlarini himoya qilishning muhim prinsiplaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

4. Shaffoflik va inson nazorati tamoyili

Sun’iy intellekt tomonidan chiqarilgan qarorning mazmuni shaxsning huquq va majburiyatlariga bevosita ta’sir qilishi mumkin. Shu sababli inson o‘ziga nisbatan qabul qilingan qarorning qanday asosda shakllanganini tushunish imkoniyatiga ega bo‘lishi muhim.

Sun’iy intellekt etikasi bo‘yicha 2026-yilgi hujjat loyihasida ochiqlik va shaffoflik, ma’lumotlarni himoya qilish, ishonchlilik va xavfsizlik kabi tamoyillar belgilangan. Shuningdek, inson huquq va qonuniy manfaatlariga daxldor yuridik ahamiyatga ega qarorlarni qabul qilishda inson nazoratining saqlanishi nazarda tutilgan.

Bu tamoyilning mohiyati shundan iboratki, sun’iy intellekt insonning o‘rnini to‘liq egallaydigan mustaqil huquqiy subyekt sifatida emas, balki inson qarorlarini qo‘llab-quvvatlovchi texnologik vosita sifatida qaralishi kerak.

Ayniqsa, sud-huquq sohasida bu masala alohida ahamiyatga ega. 2026-yilda tasdiqlangan “Odil sudlov-2030” strategiyasida sudyaning odil sudlovni amalga oshirish bo‘yicha mutlaq vakolatini saqlagan holda sun’iy intellekt texnologiyalaridan xavfsiz, mas’uliyatli va maqsadli foydalanish vazifalari belgilangan.

5. Sun’iy intellektdan foydalanish oqibatlari uchun javobgarlik masalasi

Sun’iy intellekt tizimlari tomonidan berilgan natija inson huquqiga zarar yetkazgan holatda javobgarlik masalasi alohida huquqiy muammo hisoblanadi.

Bu yerda asosiy savollardan biri — zarar yetkazilgan holatda kim javobgar bo‘lishi kerak: dastur ishlab chiquvchimi, tizimdan foydalanuvchi tashkilotmi, operator yoki boshqa mas’ul subyektmi?

TDYUning 2024-yilgi “Raqamli muhitda mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish” monografiyasida ham sun’iy intellekt va intellektual mulk huquqi o‘rtasidagi muammolar tahlil qilingan.

O‘zbekistonning sun’iy intellektni rivojlantirish bo‘yicha 2030-yilgacha mo‘ljallangan strategiyasi ushbu sohada normativ-huquqiy bazani shakllantirishni ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilaydi. Strategiyada sun’iy intellektdan foydalanish bilan

bog‘liq munosabatlarni tartibga solishning yaxlit tizimini yaratish, xalqaro tajribani o‘rganish va inson manfaatlari hamda huquqlarini himoya qilish masalalariga e’tibor qaratilgan.

Shu asosda, kelgusida quyidagi yo‘nalishlarda huquqiy mexanizmlarni yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq:

1. Sun’iy intellekt tizimlarining xavflilik darajasini huquqiy jihatdan tasniflash.

2. Inson huquqlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadigan algoritmlar ustidan majburiy inson nazoratini ta’minlash.

3. Sun’iy intellektdan foydalanishda shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish.

4. Algoritmik qarorlar yuzasidan tushuntirish olish imkoniyatlarini kengaytirish.

5. Sun’iy intellektdan foydalanish oqibatida zarar yetkazilganda javobgarlikning aniq mexanizmlarini belgilash.

6. Algoritmik kamsitishning oldini olish bo‘yicha huquqiy va texnik talablarni ishlab chiqish.

7. Sud-huquq tizimida sun’iy intellektdan foydalanishda sudyaning mustaqil huquqiy bahosi va yakuniy qaror qabul qilish vakolatini kafolatlash.

Xulosa

Sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi huquq tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Mazkur texnologiyalar inson faoliyatini yengillashtirish, katta hajmdagi ma’lumotlarni tezkor tahlil qilish va davlat hamda xususiy xizmatlarning samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, undan noto‘g‘ri yoki yetarli huquqiy nazoratsiz foydalanish shaxsiy hayot daxlsizligi, shaxsga doir ma’lumotlar, tenglik, kamsitilmaslik va boshqa inson huquqlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekistonda sun’iy intellektni rivojlantirish bo‘yicha strategik va huquqiy asoslar bosqichma-bosqich shakllanmoqda. 2024-yildagi PQ-358-son qaror bilan tasdiqlangan Strategiya sun’iy intellekt sohasidagi normativ-huquqiy bazani rivojlantirish, inson manfaatlari va huquqlarini himoya qilish hamda ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan yo‘nalishlarni belgilab bergan.

Shu sababli sun’iy intellektni huquqiy tartibga solishda asosiy mezonlardan biri inson huquqlarining ustuvorligi bo‘lishi lozim. Texnologik rivojlanish va inson huquqlarini himoya qilish bir-biriga qarama-qarshi yo‘nalishlar emas, balki o‘zaro uyg‘un ravishda rivojlanishi kerak. Kelgusida sun’iy intellekt sohasida aniq javobgarlik mexanizmlari, shaffoflik talablari, inson nazorati, ma’lumotlar xavfsizligi va kamsitmaslik kafolatlarining yanada rivojlantirilishi O‘zbekistonda inson huquqlariga yo‘naltirilgan raqamli huquqiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son qarori. “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”

2. O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2003-yil 11-dekabr, 560-II-son.

3. O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni.

4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2025-yil 24-noyabrdagi 21-son qarori. “Sudlar tomonidan shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa nomoddiy ne’matlarni himoya qilish to‘g‘risidagi qonunchilikni qo‘llash amaliyoti haqida”

5. Yakubova I.B. Raqamli muhitda mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish: Shartnomalar, mualliflik haqini yig‘ish va taqsimlash masalalari. Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2024. 148 b. ISBN 978-9910-9296-2-5.

6. Usmonova O.R. The essential language used in intellectual property law and cyber law (AI). Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2024. 160 b. ISBN 978-9910-664-86-1.